

НИШТАВОСТ УГОВОРА ЗАКЉУЧЕНИХ ОД СТРАНЕ ПРИВРЕДНИХ
ОРГАНИЗАЦИЈА ПРОТИВНО ПРОПИСИМА О ЊИХОВОЈ ТРГО-
ВИНСКОЈ ДЕЛАТНОСТИ

У време административног управљања, питање важности купо-продајних уговора закључених ван предмета и обима пословања предузећа није претстављало нарочити проблем. Трговинска предузећа долазила су до робе путем планске расподеле, при којој се водило рачуна о предмету и обиму њиховог пословања, те је било мало могућности да тако добивену робу препродају противно циљевима и задацима ради којих су основана. Предузећа су обично могла да продају предмете који им у редовном пословању нису били више потребни. Оправдано је било у тим случајевима уговоре сматрати ваљаним иако су закључени ван оквира предмета пословања предвиђеног правилима предузећа, утолико пре што такав поступак није повлачио никакву правну санкцију. (Одлука Главне државне арбитраже ГС-366/51, *Збирка одлука државне арбитраже*, св. IV, стр. 36.).

Укидањем дистрибутивних планова и преласком на нови привредни систем, привредне организације добиле су пуну самосталност у својој трговинској делатности и право да саме одлучују о набавци и продаји робе. То је пружио могућност за њихов снажни развој, али и изазвало неке појаве неспојиве са принципима социјалистичке размене, као што су: пословање преко купаца, верижна и безана трговина и сл., које су у многоме реметиле правилан промет робом и ометале стабилност тржишта, показујући и знаке спекулативних тенденција код појединих привредних организација.

У циљу отклањања ових појава, које су претиле да се изроде у друштвено зло, Уредбом о оснивању и делатности трговинских предузећа (*Сл. лист ФНРЈ*, бр. 6/52) као и Решењем о условима за обављање трговинске делатности на велико и мало (*Сл. лист ФНРЈ*, бр. 17/52) тачно су прописани предмет, начин и обим пословања привредних организација, и предвиђена примена привредно-управних и казних мера као санкција за пословање противно овим прописима. Истина, у тим одредбама није било предвиђено како се са гледишта гарђанскоправног има сматрати правни посао склопљен противно предмету и обиму пословања, али је тадашња арбитражна пракса (Закључак Главне државне арбитраже ГС-86/52, *иста Збирка*, св. V, стр. 23) заузела становиште да су такви уговори ништави. У коментару оваквог става речено је:

„Са привредно-политичког гледишта ово становиште има своје оправдање и основу у јединственом поступку државних органа према њиховом делокругу. Не би се могло узети да се одговорност предузећа

за прекршаје прописа уредбе исцрпљује административним поступком и применом привредно-управних односно казних мера само због тога што уредба није предвидела и грађанскоправне последице. Уредба није ушла у област правних послова предузећа, већ је дала извесне критерије на основу којих се могу решавати грађанскоправни односи странака. Привредна сврха уредбе је да се на тржишту обезбеди функционисање економских јединица социјалистичког сектора са оном сврхом, обимом и предметом пословања, који је социјалистичком трговинском предузећу поверио орган који га је основао. Противна пракса предузећа изиграла би циљеве због којих су основана и довела би у питање испуњење њихових задатака које чл. 4 уредбе дефинише у што потпунијем снабдевању потрошача робом која је предмет његовог пословања, а у складу са циљевима ради којих је предузеће основано“.

Међутим, касније је горње становиште напуштено (Закључак Главне државне арбитраже ГС-192/53, иста Збирка, св. VI, стр. 23), и стало се на гледиште да су пуноважни купопродајни уговори закључени ван предмета и обима пословања, уз следеће образложење:

„Против предузећа које обавља трговинску делатност противно прописима предвиђене су привредно-управне и казнене мере. Међутим, ни Уредба о оснивању и делатности трговинских предузећа, ни Решење о условима за обављање трговинске делатности на велико и мало, а ни било који други пропис не предвиђа поред привредно-управних и казних мера никакве друге правне последице у односу на уговоре склопљене ван обима и предмета пословања“.

Такву правну ситуацију ових уговора затекла је Уредба о трговинској делатности и трговинским предузећима и радњама (Сл. лист ФНРЈ, бр. 56/53 и 37/55) којом су замењени горњи прописи. Она такође у принципу забрањује трговинским предузећима и радњама набављање робе путем купаца (чл. 62), верижну трговину (чл. 64 и 65), продају робе набављене за репродукцију (чл. 66), пословање које доводи до монополизма на тржишту (чл. 67) и везану трговину (чл. 68). Све ове забране изречене су скоро истом формулацијом, принудног су карактера и њихови прекршаји претстављају привредни преступ и повлаче казне како за привредне организације тако и за њене одговорне службенике.

Међутим, ни прописима ове Уредбе није регулисано шта ће бити са уговорима склопљеним у циљу извршења таквих послова, сем за уговоре из пословања које доводи до монополизма на тржишту, за које је изречно речено да су ништави (чл. 67 *in fine*).

Услед тога, питање правне ваљаности ових послова и даље мора бити цењено са гледишта правних правила имовинског права. У томе погледу постоје два схватања о судбини тих уговора, односно имовинскоправних односа заснованих прекршајем горњих прописа. По једноме, уговори закључени противно наведеним забранама ништави су, док друго схватање и такве уговоре сматра правно ваљаним.

Пракса привредних судова не даје нам одређен одговор. Виши привредни суд НРС као првостепени, примењујући доследно становиште изражено у последњој одлуци бивше Главне државне арбитраже ГС-192/53, сматра те уговоре пуноважним, док је Врховни привредни суд у два случаја заузео опречна схватања. Тако:

У случају у коме је тужилац тражио исплату уговорене накупачке провизије, Виши привредни суд је усвојио тужбени захтев. По ревизији туженика, Врховни привредни суд стао је на гледиште да је уговор о накупачком односу ништав, па да тужилац по томе основу не може остваривати право на провизију (Решење Врховног привредног суда Сл. 804/55 од 4 маја 1956). У разлозима је наведено: „...накупачки уговори у погледу куповине индустријске робе, а овде се ради о таквој роби, били су забрањени, а то значи да трговинска предузећа ни изузетно нису могла набављати робу преко накупаца ни ступати закључењем уговора у накупачке односе“ и „суд својом одлуком није могао дати заштиту једном односу који по постојећим прописима није био дозвољен и по том основу усвојити тужбени захтев и обавезати туженика на плаћање накупачке награде, која правно није допуштена“.

У другом случају, решавајући по спору у коме је трговинско предузеће на велико тужило трговинско предузеће на мало ради накнаде штете у виду изгубљене добити због неизвршења уговора по коме је туженик био дужан да тужиоцу испоручи уговорену робу, Виши привредни суд нашао је да спорни уговор као ваљан стоји, са свима односним правима и обавезама за странке, те је туженика обавезао на плаћање изгубљене добити, иако је туженик, поред осталог, наводио да је уговор ништав, пошто је њему као предузећу на мало забрањено продавати робу трговинском предузећу на велико, па да тужилац из тога уговора не може остваривати никаква права. Врховни привредни суд одбио је ревизију туженика и потврдио првостепену пресуду (Пресуда истог суда Сл. 522/55 од 14 јуна 1956) наставивши да је приговор туженика у погледу ваљаности уговора неоснован, уз следеће образложење:

„Продаја робе трговинског предузећа на мало трговинском предузећу на велико, без посебног одобрења народног одбора среза, какав је случај и са спорним уговором, противна је додуше прописима из чл. 71, односно новог чл. 64 Уредбе о трговинској делатности и трговинским предузећима и радњама, те је оваква продаја и кажњива по чл. 97, односно по новом чл. 92 (Сл. лист ФНРЈ, бр. 56/53 и 37/55). Међутим, осим односне новчане казне и одузимања прибављене имовинске користи (чл. 95, односно нови чл. 90) друге санкције прописима нису предвиђене, због чега се ни спорни уговор не може сматрати ништавим“.

У овој случају, дакле, дошло је до израза становиште бив. Главне државне арбитраже које је усвојио и Виши привредни суд. Међутим, ни у првом случају Уредба, поред забране трговинским

предузећима и радњама да набвљају робу преко накупаца (чл. 62) и казних мера за обављање трговинске делатности коришћењем накупаца (чл. 93), не прописује никакве друге санкције у погледу имовинскоправних односа насталих из такве радње, али овај пропуст Уредбе да предвиди и правне последице у односу на тако склопљене уговоре у овом случају није спречио да се уговор огласи ништавим.

По нашем мишљењу, прво становиште је правно потпуно исправно, у складу са новим привредним системом и сагласно са постојећим прописима и важећим правним правилима, те све уговоре склопљене у циљу обављања послова који су забрањени треба огласити ништавим, без обзира што таква последица није и у прописима изрично предвиђена.

Наиме, у теорији имовинског права неподељено је мишљење да пуноважни могу бити само они правни послови који испуњују све законом прописане услове, док су ништави и не производе никакво правно дејство послови који, иако испуњавају све битне услове за постојање правног посла уопште, као и правног посла одређене врсте, почивају на повредама услова које је закон у општем интересу с обзиром на јавни поредак поставио. Овде долази до изражаја опште правно правило да су забрањени правни послови којима би се ишло на измену онога што је у интересу јавног поретка прописано, те су и уговори о таквим пословима без правног дејства.

У нашем случају, како је напред изнето, законска формулација којом се забрањују сви наведени послови, скоро је идентична. Свака радња, па и уговори којима би се ишло на обилажење или изигравање тих забрана, недопуштени су, а уговори о купопродаји, којом се врши верижна трговина, несумњиво имају ту сврху. Уколико би се таквим уговорима признала правна ваљаност, очигледно би се изиграла забрана те трговине, изречена у општем интересу и у циљу одржавања реда на тржишту и учвршћења његове стабилности, као једног од услова за правилан развој новог привредног система. У томе случају забрањено пословање добило би правни основ и у крајњој линији обишао би се циљ ових јавноправних прописа да се онемогући трговинска делатност која је противна нашем привредном систему и принципима социјалистичке размене добара.

Судство, а у првом реду привредни судови, као део механизма социјалистичког друштвеног уређења, мора обезбедити правилан развитак економских односа у складу са позитивним прописима. То ће се постићи ако се путем судских одлука пружи правна заштита само оним пословима привредних организација, склопљеним у оквиру њихових законом прописаних функција, јер су оне колективи којима је поверено вршење одређених задатака и сви послови засновани на повреди прописа којима се одређују њихова права и дужности, штетни су по постојећи привредни поредак и као такви недопуштени, па не могу уживати правну заштиту. Према томе, казнене мере нису једина средства за одржавање пословне дисциплине

привредних организација, већ њихово огрешење о прописе мора повлачити све правне последице, па и ништавост тако склопљених правних послова.

Поништењу оваквих уговора, по нашем мишљењу, не стоји на путу ни бојазан да ће тиме бити повређен интерес стране која је са добром вером ушла у тај посао, јер у оваквом случају нема невинне стране, пошто су с обзиром на јавноправни карактер горњих одредаба, обе морале знати да ступају у однос који је законом забрањен, па стога и ризик из тога посла морају подједнако сносити.

Ни сигурност правног саобраћаја у овоме случају не долази у питање, пошто се из вршења забрањених радњи не може очекивати никаква правна заштита, па ни одржавање тако склопљеног уговорног односа.

Најзад, у судској пракси примена становишта да су ови уговори ваљани, могла би довести до апсурдне ситуације да странка која је судском одлуком принуђена да изврши недопуштени посао, буде подвргнута одговорности што је тај посао извршила и према њој буду примењене казнене мере исто као да је тај посао обавила по сопственој одлуци. Евенутална теза да је привредни преступ извршен још приликом склапања уговора неодржива је, јер је казнена санкција предвиђена само за извршење таквог посла, као што је случај и код кривичних дела, па је ништавост уговора баш мера за спречавање да се забрањени послови (као и забрањена дела) остваре.

Са ових разлога сматрамо да су судови, који су у првом реду дужни да воде рачуна о општим интересима, те обавезни да пазе да прописи донети ради њихове заштите буду поштовани при склапању правних послова, уколико установе да су притом односни прописи повређени и закључен забрањени посао, по службеној дужности обавезни да такав правни посао огласе ништавим и без правног дејства, иако таква санкција није и изречно прописана.

Миодраг Петковић

МИНИМУМ ЗЕМЉОРАДНИЧКОГ ПОСЕДА ОДРЕЂЕН ПРОПИСИМА БИВШЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ — ЕКВИВАЛЕНТНОСТ У ТЕРЕТНИМ УГОВОРИМА

Тужилац је пре рата био продао туженоме своју њиву звану „Трнава“, а пошто је тиме противно закону био окрњен минимум земљорадничког поседа, они су симулирали размену тужиоачеве њиве зване „Трнава“ за њиву туженога звану „Пресип“.

После рата продавац некретнине „Трнава“ обратио се суду са захтевом да се раскине уговор о купопродаји и ствар врати у пређашње стање, наиме, да он врати куповну цену, а купац да му врати његову њиву.